

ברית-המועצות והעולם השלישי

יחסי מוסקבה עם קאסטרו, נאצר, טיטו

פיליפ א. מוזלי

לשבור את "הכיתור האימפריאליסטי" של המ-דינה הסובייטית החדשה. יש לעשות זאת, אמר, אפילו אם פירוש הדבר נטישת מפלגות קומו-ניסטיות והסתכנות כי המשטרים הלאומניים הח-דשים ייעשו בהתחזקם אנטי-קומוניסטיים מבית ואנטי-סובייטיים מחוץ. בסופו של דבר, טען לנין, תקרב נסיגת ה"אימפריאליזם" מפני מכות הלא-ר-מנות את התמוטטות הקאפיטאליזם. בינתיים ית-רופפו האימפריאליסטים על ידי הברית בין רו-ס-יה הסובייטית ובין הלאומנים ויתחזק הבטחון ה-סובייטי וחרום קרנה של מוסקבה.

ויכוח דומה על אותה דילמה מתנהל בקרמל בלי הפסק למן 1952 ועד היום. מותו של סטא-לין במארס 1953 הפיח ויכוחים חריפים על מלוא היקפה של המדיניות הפנימית והבין-לאומית. עוד לפני שחיסל חרושצ'וב את "הקבוצה האנ-טי-מפלגתית" של מולוטוב, מאלנקוב, כגנוביץ ואחרים במשבר המנהיגות של 1956, כפה שינוי מגמה חריף על מדיניות-החוץ הסובייטית. נוכח התנגדות עזה ביצע חרושצ'וב את התפייסותו ה-ראשונה עם משטרו הקומוניסטי הסוטה של טיטו, השלים את חוזה-המדינה ששחרר את אוסטריה מכיבוש זר והחל בניסוי ראשון של ועידות פיס-גה בג'נבה בשנת 1955. מתוך אותה גישה של "מטאטא חדש", יצא חרושצ'וב עם בולגאנין ה-נשכח למסעיו בעולם — להודו, בורמה ואינדונז-יה. בטוסו מבירה לבירה היה חרושצ'וב הולך ומפור הבטחות נדיבות של סיוע כלכלי, מדיני וצבאי, וחפז תשואותיהם של מיליונים בעולם השלישי.

מה היה, מלבד התשואות, שכרה של מדיניות סובייטית חדשה זו? ראשית השכר, ובנקל, היה העלאת דמות חדשה של ברית-המועצות כידידת האומות הקולוניאליות או הקולוניאליות לשעבר.

התבוסה הרת-השוואה של הקואליציה הער-בית בחסות הסובייטים — בראש וראשונה מצר-ים, ירדן וסוריה — במלחמת ערב-ישראל השלי-שית שפכה אור בהיר על הדילמות היסודיות ה-עומדות בפני מעצבי המדיניות הסובייטית במא-מציהם המתמידים לקנות ידידים ולגייס בעלי ברית ב"עולם השלישי", בתחום האומות דלות-הפיתוח. היא הביאה לידי עיצומה את שאלת ה-מטרות והאמצעים של הסובייטים. מאחורי מלאכ-תו הפוליטית החרוצה של גרומיקו, שבאה לה-ציל את ידידיה הערבים של רוסיה מתוצאות התגרותם הפזיזה ואף להתגבר על המכה הקשה שהוכחה קרנם של הסובייטים, עוסקים ראשי ה-קרמל ויועציהם בלי ספק ב"בדיקה מתוך יסורים" של המטרות האסטרטגיות והטקטיקה. תוצאות הבדיקה תהיינה בעלות השפעה נוקבת לגבי העו-לם השלישי, לגבי התפקיד הסובייטי במדיניות העולמית ולגבי המדיניות המערבית והאמריקנית בפרט.

דילמה גדולה אחת הציקה לאסטרטגים המדי-ניים הסובייטיים מראשית המשטר לפני חמשים שנה: היש להקדיש את מרצם ומשאביהם של הסובייטים לעידוד הקמתם של משטרים קומוני-סטיים או צייתניים — כלומר, בקידום המהפכה ה-עולמית — או שמא יהא זה יותר מן התועלת לתכליתם של הסובייטים לתמוך במפלגות וממ-שלות לאומניות, אנטי-אימפריאליסטיות, אבל לא קומוניסטיות? עוד בשנת 1920 בחר לנין ב-עמדה האחרונה. בניגוד להפצרתו של מ. נ. רוי, קומוניסט הודי מבריק, תבע לנין בוועידה השניה של הקומאינטרן מן המפלגות הקומוניסטיות ה-מתהוות ומברית-המועצות לתמוך ב"לאומנים בורגניים", כגון במפלגת הקונגרס בהודו והכמא-ליסטים בתורכיה כדי לקנות ידידים לרוסיה ו-

מית. באלג'יר קיבלה מאגרים צנועים אך מועי-לים של ציוד צבאי בצינורות יוגוסלאויים. הש-כר לסוביטים היה ניכר אך לא, בשום מקרה, מכריע.

ההצלחה הגדולה האחת — מהפכת קאסטרו ב-קובה — היתה מציאה בהיסח הדעת, חריג לגבי הנוסחה הקומוניסטית של 1950, ולעתים עילה למבוכה. בין קאסטרו ובין מוסקבה נמצאה עד-מהרה שותפות-אינטרסים. לגבי קאסטרו "שח-רור" קובה פירושו היה מיגור השליטה הזרה, כלומר זו של ארצות הברית. ולהשגת הדבר ל-דעתו היה צריך תמיכת מדינה כבירה מבחוץ, ורק ברית-המועצות היתה מתאימה למלא תפ-קיד זה. כיון שקאסטרו שרף את הגשרים מאחו-ריו ודחה את כל אפשרויות הפשרה עם ארצות הברית, לא היה לו לאן לפנות זולת מוסקבה.

לקרמל היתה המהפכה של קובה בתחילה זרי-קת עידוד אידיאולוגית ורגשית רבה. הרי ארץ דלה וחלשה באמריקה הלטינית, שהיתה בתחום שליטתה הכלכלית, המדינית והאיסטרטגית של ארצות הברית זה ששים שנה. והנה לפתע עמדה והטיחה בפני השכן הכביר את דביקותה באידי-אולוגיה המארכסיסטית-לניניסטית. אפילו אם ה-מפלגה הקומוניסטית הותיקה של קובה בוששה להעתיק תמיכתה מבאטיסטא לקאסטרו, אפילו אם מוסקבה לא ידעה כמעט דבר על קאסטרו ולא עשתה כלום למען עלייתו לשלטון, הנה הנצחון הבלתי-צפוי הזה שהושג במחיצתה הקרובה של ארצות הברית נראה היה כאות-מבשר לתנועה ספונטאנית מהירה ורחבת-היקף של אומות דלות-פיתוח לקראת הקומוניזם. הנבואות והציפיות ל-התפשטות הקומוניזם שהעלו עובש במקצת, זכו בתוספת לח בקהל האמונים בארצות רבות.

מן המציאה שנמצאה להם בקובה פיתחו ה-אידיאולוגים של מוסקבה עד-מהרה תפיסה חד-שה, "דמוקראטית לאומית". מכאן ואילך יהיו דמוקראטיות לאומיות, בעקבות המופת האנטי-אימפריאליסטי והפרו-סוביטי של קובה, מבצב-צות ועולות בחלקים שונים של כדור-הארץ. הדמוקראטיה הלאומית הוגדרה כשלב-ביניים שבו

ידידה חדשה ומלאך-מגן המסוגל והלהוט לעזור להן בהשגת עצמאותן ובפיתוחן. ואולם לא היה די בזה לקרמל. הדמות החדשה והאהודה של רוסיה, מלבד שמה ההולך לפנייה כאחת משתי המעצמות החזקות ביותר מבחינה תעשיינית וצ-באית, תעורר, כך חשב הרושציב, עד מהרה גל-עצום של התלהבות פרו-סובייטית וקומוניסטית. לא יארכו הימים, טען חרושציב, והעולם השלי-שי יתקשר בברית בל-תימוט עם הגוש הקומוניס-טי. דבר זה יבודד עוד יותר את ה"גוש האימפ-ריאליסטי" וישלול ממנו את שוקיו, השקעותיו ומקורות חמרי-הגלם שלו.

כדי להקל ולהחיש התפתחות מהירה כביכול זו גם ריכך הקרמל את קשיחותה של הדוקטרינה הסטאליניסטית. מעתה הוכרו כי ייתכנו דרכים רבות לקומוניזם. יש ארצות שבהן יוכלו הקומו-ניסטים לעלות לשלטון אפילו בבחירות פרלמנ-טריות וללא מלחמת אזרחים עקובת דמים; ב-ארצות אחרות יוסיף המתכון המסורתי של כ-בוש השלטון בורוע להיות האסטרטגיה הנכונה. בכמה ארצות ישתתפו הקומוניסטים בשלטון עם מפלגות אחרות; במקום אחר יקימו שלטון מונו-ליטי, דיקטאטורה. אסטרטגיה חדשה וגמישה זו היתה לחוק בוועידה הבינ-לאומית של המפלגות הקומוניסטיות בשנת 1957.

ב

בשום מקום, אפילו לא בקובה, לא עלה המת-כון יפה כציפית מוסקבה. הרבה משטרים לאומ-ניים יאבתניים (אמביציוניים) קיבלו בחפץ-לב את הסיוע הסובייטי אבל ביקשו עזרה גם מאי-רופה המערבית ומארצות-הברית וממוסדות בין-לאומיים. רבים מהם, מתוך שיקולי כבוד לאומי או מיריבות עם שכנותיהן, קיבלו כמויות גדולות של ציוד צבאי עודף מן הסוביטים. אך הם לא היו להוטים ליהפך לבעלי בריתה של ברית-המועצות. הודו היתה מרוצה להגדיל בעזרת אש-ראי ומהנדסים סובייטים את תפוקת הפלדה שלה. מצרים התחילה במשימה הגדולה והדוחקת של הקמת מכלול סכר אסואן. חזית השחרור הלאו-

דותם החריפה ל"אימפריאליזם" וחשדנותם כלפי המערב הביאו אותם לעתים קרובות לידי בקשת תמיכה מדינית סובייטית והתקרבות לקו הסובייטי במדיניות החוץ.

תו ה"דמוקראטיה המהפכנית" הוצמד תחילה לכמה משטרים חד-מפלגתיים אך בלתי-קומוניסטיים באפריקה, קודם-כל לגינאה, גאנה (בימי אַנקרומה) ומאלי. לימים הוענק התו לקהיליה הערבית המאוחדת, לאלג'יריה ולקונגו (בראז-אויל). ראוי להזכיר כי תו סמיכה זה הוסר מאל-גי'יריה אחרי הפלת בן בלה; אך משחזר משטר בומדיאן ונתקרב במפורש יותר לעמדה פרו-סובייטית, ניתן לו העיטור מחדש.

מהי בעיני מוסקבה "דמוקראטיה מהפכנית"? ראשית כל פירוש המונח הוא שהמשטר המדובר מוליך את ארצו ב"נתיב הבלתי קאפיטליסטי" של ההתפתחות בהטילו יותר ויותר את פיקוח המדינה על הכלכלה, בגרשו רבים מן האינטרסים המסחריים המערביים אך לא את כולם, בהרחיבו את הסקטור הממלכתי במשק, ובהקימו על-ידי כך חוקה חדשה וגדולה במשק שבבעלות המדינה או בניהולה. שנית פירוש הדבר שהמנהיגים הסובייטיים מוכנים להימור רב, בצורת תמיכה מדינית, ציוד צבאי וסיוע כלכלי, על יכולתן של הארצות האלה למלא תפקיד מכריע בחלקי תבל שלהן. הקרמל מאמין שכוחן והשפעתן יופעלו בדרכים שימנעו את חופש הפעולה המערבי וה-אמריקני ושמטרתיהן תהיינה תואמות בדרך כלל את האינטרסים הסובייטים.

שלישית, המדיניות הסובייטית מניחה כי ב-שקדם על האינטרסים שלהם מבית ומחוץ יאמצו להם המשטרים הרדיקליים שבהם יותר ויותר "תוכן מארכסיסטי", אפילו אם תחלתם תדיר ב-דיכוי המפלגות הקומוניסטיות המקומיות בהסכמתה השותקת או הגלויה של מוסקבה. מוסקבה היתה אנוסה ללחוץ לחץ רב על הקומוניסטים במצרים ואלג'יריה שיוותרו על קיומם הנפרד ועל תביעתם לשלטון. אך הדבר היה נחוץ למוסקבה כדי לבצר את בריתותיה המדיניות עם המשטרים החד-מפלגתיים השליטים בקצ'ם ובאלג'יריה.

עם מדוכא ניתק מן "הדיכוי האימפריאליסטי" ונכנס תחת כנפיו של הגוש הקומוניסטי; ואולם מבפנים הרי "דמוקראטיה לאומית" זו עסוקה בביצוע רפורמות "בורגניות" ועדיין לא הגיעה לשלב של "בנין הסוציאליזם". לשון אחר, דמו-קראטיה לאומית היא מדינה שהשיגה מעמד של נספח צוער בגוש הסובייטי; רק לאחר שתגיע לשלב "הבנין הסוציאליסטי" תשיג חברות מלאה ב"קהילת האומות הסוציאליסטיות". בין השנים 1960 ו-1963 נתנה התעמולה הסובייטית מלוא מהלכים למופת הקובאני ולרעיון הדמוקראטיה הלאומית. אף-על-פי-כן נמצא המתכון הסובייטי החדש בלתי כשר לשימוש כמעט.

כמה גורמים נצטרפו לקצר ימיה של סיסמת הדימוקראטיה הלאומית. ראשית דחה קאסטרו את מעמד הצוער מניה וביה. הוא הכריז שהיה "מארכסיסט" כל ימיו, ואשר לקובה, הריהו כבר בונה את הסוציאליזם. במשחק-בינים משונה ב-מקצת שנמשך כמעט שנתיים הוסיפה מוסקבה להדגיש כי קובה עודנה, ותוסיף להיות במשך תקופה שאין לדעת שיעורה, בשלב הטרומ-סוצי-אליסטי של דמוקראטיה לאומית. ונסתבר כי ב-לב זה התחייבויותיה של מוסקבה לתמיכה א-טרטגית ושיקום כלכלי של קובה הן, לדעת מוסקבה, פחות מקיפות ומחייבות. ואולם לאחר שבמשבר מפרץ החזירים של 1961 נגלתה רתי-עתה של וושינגטון משימוש בכוח צבאי ישיר למיגור משטר קאסטרו, נכנעה מוסקבה סוף-סוף לתביעותיו של קאסטרו והכירה רשמית במעמ-דה של קובה כארץ הבונה את הסוציאליזם וש-התקדמה איפוא הלאה משלב הדמוקראטיה ה-לאומית.

במשך שנות 1963 ו-1964 עבר הדגש בקו התעמולה הסובייטית אל סיסמה חדשה: "דמוק-ראטיה מהפכנית". תואר חדש זה הוענק מעתה למשטרים לאומניים רדיקליים אך לא קומוניסטיים. להבדיל מקאסטרו לא תבעו הללו לעצמם זכות בוני סוציאליזם במובן הסובייטי, ומהם, כ-במקרה מצרים ואלג'יריה, אף דיכאו ביד קשה את המפלגות הקומוניסטיות המקומיות. אולם התנג-

אותן הבעיות עצמן המציקות לעושי-המדיניות במערב. במה בעצם נשכרות הארצות הנותנות עלידי העברת ציוד ויעוץ בהיקף גדול לארצות המתפתחות? כלום כך וכך דולרים של סיוע, או רובלים של סיוע, לגולגולת יש בהם משום שינוי של ממש ושל תועלת? כמה סיוע יש בידי הכלכלות הנחשלות לבצל ניצול ראצינאלי?

שאלות אלו, בדומה לאלו הנשאלות במערב, מוצגות בצורה זהירה בחיבורים הכלכליים הסובייטיים. יש מן החוקרים הסובייטיים המציעים עדיפות גבוהה יותר לגידול חומרי מזון כדי שהארצות המתפתחות שמשקיהן עומדים כמעט לגמרי על החקלאות, יוכלו לפנות לפרנס את עמיהם ולא יבזבוזו מטבע זר על יבוא מזון. אחרים מציעים מחקר מדוקדק באפשרות להקים תעשיות פשוטות שתמלאנה מקום היבוא, בעיקר לשיעור תצרוכת, במקום להתרכז במפעלים רבי-היקף ומרשימים כביכול, המצריכים יבוא רב ומתמיד לשם הפעלתם היקרה. ויש מהם הטוענים כי מוקדם מדי ולא מן התבונה הוא בארצות דלות-פיתוח להלאים מפעלים של השקעות מערביות, שהרי מפעלים אלו מרויחים מטבע זר ותורמים לאימוץ פועלים וטכנאים מיומנים. יש מן הפרשנים המפליגים עד כדי לרמז כי הלאמה נמרת עשויה לנתק ארץ מתפתחת הן מהשקעות פרטיות והן מסיוע ציבורי במערב. הם מוסיפים במפורש כי ברית המועצות אין ביכולתה למלא בסיוע שלה את מקום הסיוע המערבי חוץ מארצות אחדות.

תחום אחר של ערעורים וספיקות מתייחס לעניין פרעון ההלוואות הסובייטיות. אפילו בריבית הרשמית הנמוכה ותנאי הפרעון הנוחים, כבר הגיע המועד שבו היו הארצות החייבות אמורת להתחיל בפרעון המלוות הגדולים שניתנו החל משנת 1955. ממדי הבעיה שונים כמובן בכל מקרה. ביחסי מוסקבה עם הודו, שיש לה נסיון מסועף יותר בניהול המשק, ניתן ליישב את הבעיה על ידי תשלום בסחורות שיש בהן תועלת לכלכלה הסובייטית. במקרה המשק של אינדונזיה המנוהל ניהול כושל והרה-אסון סי-

עזיבת המפלגות הקומוניסטיות לאנחות, נראה שלא קל היה להסבירה במוסקבה, ובמאי 1964. לאחר שחיבק את נאצר כמה פעמים במרוצת ביקורו הממלכתי בקאהיר טרח חרושצ'וב להודיע לקהל שומעיו במוסקבה כי רוב הקומוניסטים שוחררו מבתי הכלא במצרים. אף על פי כן, בפסול את תפקידן המיוחד של מפלגות קומוניסטיות בתוך ארצות שמשטרן החד-מפלגתי הוא ידידותי, היה לקרמל מקום לקוות שהדבר יקל על קומוניסטים לשעבר וקומוניסטים בסתר להכנס למפלגות השליטות ולהרחיב את השפעתן. רעיונות הקומוניסטים בתוך המנגנון השולט, בייחוד בתחומי החינוך וההסברה.

אף שההצלחה לא האירה לה פנים, הוסיפה מוסקבה לפעול על פי ההנחה כי המכשולים "הסובייטיים" להתפשטות הקומוניזם — ערכים לאומניים ומטרות רפורמיסטיות של המשטר — החד-מפלגתיים — סופם להישחק על ידי גורמים "אובייקטיביים" כגון התלות הגוברת בתמיכה הסובייטית, קיצוץ ההשפעה המערבית, והצורך לפצות על הקשיים הכלכליים במגות הולכות וגדלות של מוגנפול ממלכתי בתחומי הכלכלה, התרבות והחינוך. הקרמל מאמין כי מנהיגי המשטרים החד-מפלגתיים האנטי-אימפריאליסטיים סופם שיגיעו ל"בנין הסוציאליזם", בין שזו היתה כוונתם המקורית ובין לאו. כיון שחייבו את משטריהם לנתיב ה"בלתי קאפיטאליסטי" — ביא אותם הגיון הדברים, לדעת מוסקבה, אל בנין הסוציאליזם לפי המתכונת הכללית של הסובייטים.

ג

על מדיניותה העקשנית של מוסקבה כלפי העולם השלישי יצאו עוררים גם מבית, בתוך ברית המועצות, וגם מחוץ, מצד המשטרים הקומוניסטים האחרים. הערעור והאתגר לבשו צורות רבות, התהייה מבית מתיחסת בעיקר לשיטות ולטכסיסים, בעוד שהאתגרים מבחוץ תוקפים את הנחות-היסוד של המדיניות הסובייטית.

סוג אחד של שאלות נוגע לבעיות-היסוד של מטרת הפיתוח הכלכלי ויעילות הסיוע הכלכלי —

המקומית נמצאת בלתי-מוכשרת לנהל את המפ-עלים המולאמים באופן יעיל, הרי פעולתה הנמרת משפילה את קרנו של הסוציאליזם על ידי זיהוי אי-יעילות עם בעלות ציבורית וניהול טוב עם בעלות פרטית. מכל מקום אומרים הריאליסטים הכלכליים הללו כי הלאמת מפעלים קיימים ותכנון בתי חרושת חדשים מן הדין שיתבססו על מחקר מדוקדק קודם לגבי מציאות חמרי גלם ושוקים, עלות הייצור, התועלת הצפויה למאון התשלומים של הארץ והדרישות, לניהול בריא ויעיל, ולא על ההחלטה הנחפזת או הרגשית ללכת בדרך ההלאמה, יהיה המחיר מה שיהיה.

מכלול שאלות רביעי גוגע לבעייה של קשירת הפרסטיז'ה הסובייטית לתמיכתם של מנהיגים מסויימים בארצות מתפתחות. חלק ניכר מביקורת זו ומפקפוקים אלו קשה להורות עליו באצבע אם כי אפשר לחוש בו. האורח הסובייטי הקשוב זוכר היטב את גודל תשומת-הלב שהשפיעו על אנקרומה בימי גדולתו. הוא גם יודע, ולו מן ההתקפות המרובות על "מזימות אימפריאליסטיות", על נפילתו וגלותו של אנקרומה. ובשעה שהעתונות הסובייטית מגנה את דברי "השטן-גה" של ממשלת גאנה כיום על השתתפות מוסקבה בפעולות חתירה בגאנה, תוהה הקורא הסובייטי לפעמים אם "כמה מן הבחורים שלנו" לא חרשו בכל זאת קצת בעגלה הזאת.

בשעה שמוגר בן-בלה באלג'יריה ונעלם ללא זכר, לא יכלו אזרחים סובייטים לשכוח חיש-מהר כיצד נתקבל זה במוסקבה לפני זמן קצר, בחיבוקים ובעיטורים המפלגתיים הגבוהים ביותר ובכינוי "טובארישץ". סוקארנו גם הוא היה ברום המדרגה באופק הסובייטי כמנהיג כאריזמאטי היודע היטב את חטאי האימפריאליזם ואת מעלות הסוציאליזם. ואפילו יכולה התעמולה הסובייטית לזקוף את חורבן המפלגה הקומוניסטית של אינדונזיה לחובתם של הקומוניסטים הסיניים, אין בכך משום נחמה על קיצוי המפלגה האינדונזית, על שקיעתו של סוקארנו ועל ירידתם לטמיון של שני מיליארדים דולר של סיוע כלכלי וצבאי סובייטי. ואכן הקורא הסובייטי

כוי הפרעון אפסיים. וכן קשה לראות כיצד יוכלו מצרים וסוריה לשלם יותר מאשר תשלומים חלקיים, וגם זאת לאחר שההיות מרובות על חשבון האשראי הרב שקיבלו. מן השיחות עם אזרחים סובייטים אתה למד כי רבים מהם יודעים את גודל המעמסה שהדבר מטיל על המשאבים הסובייטים והרי הם מתמרמרים על מיעוט סיכויי של הצרכן הסובייטי לקבל תגמול של ממש תמורת הסיוע.

כדי לשכך את מורת הרוח על עומס הסיוע לארצות חוץ, ככל שמורת רוח זו אינה יעילה מבחינה פוליטית, החלה העתונות הסובייטית בזמן האחרון, להדגיש את ההנאות הממשיות שעתידי הצרכן הסובייטי לקבל. למשל, עם פירסום התכנית לבנין בית חרושת חדש לריבה בגיניאה הטעימה העתונות את התנאי כי שמונים אחוז מן התוצרת יימסרו לברית המועצות עד שהאשראי הסובייטי ייפרע במלואו. זהו שיעור תגמול גבוה יותר ממה שעשוי יוזמן רכושני לצפות לו. הקמת צינור נפט מאפגניסטאן הצפונה אל מרכזי התעשייה החדשים באסיה המרכזית הסובייטית, כך נמסר לקהל הקוראים, תהיה צמודה להספקת גז טבעי בהיקף רחב, בשיעור מוסכם לעומת התפוקה הכוללת, עד שהסיוע הסובייטי ישולם במלואו.

קו שלישי, מחוכם יותר, של ערעורים מתיחס לאסטרטגיה של הסיוע הסובייטי. הגה נשמעה בעתונות המקצועית הסובייטית הדעה כי הסיוע הסובייטי לסקטור הציבורי של תעשיית הפלדה בהודו מביא לידי ייצור פלדה ומכירתה במחירי סובסידיה. ואולם רוב המפעלים הנהנים מן הסובסידיות הממלכתיות ההודיות והסובייטיות לפלדה שהם משתמשים בה נמצאים בבעלות פרטית. וכך נמצאת התרומה הסובייטית לכלכלה של הודו, הנסחטת מרמת המחיה הצנועה של הים הסובייטי, מסייעת בעקיפין להרחבת הסקטור הפרטי במשק ההודי.

כמה פרשנים סובייטיים העלו את הטענה כי לא מן החכמה הוא בארץ מתפתחת להלאים מפעלים זרים או מקומיים בטרם-עת. אם הממשלה

גול למלא את תפקיד המישנה המבריק) ולכפות על ארצות הברית, בניגוד לכוונתה ותקוהה, את עמדת האפטרופוס של ישראל. המנהיגים הסובייטיים אפשר שהם רואים בזכיה זו צידוק מספיק לאורך-ימים למדיניותם החד-צדדית, המנוגדת ניגוד חריף לתיווך המדינאי רב-התבונה של קר-סיגין בסכסוך בין הודו לפאקיסטאן כמה חדשים קודם לכן. על כל פנים מעשיהם במזרח התיכון יש בהם עוד דוגמה אחת לסכנות ולמחיר הצפויים למעצמה בשעה שהיא משליכה יתבה וקר-נה כמעט ללא סייג על בעל-ברית חלש ולא-יציב.

אם הכישלון הערבי ביוני 1967 הוא בעיני הסובייטים תוצאה הגיונית מן האסטרטגיה של הקרמל במזרח התיכון, יתכן שמעצבי המדיניות שלו יחליטו, לאחר עיון נוסף, כי תקופה ארוכה של שלום וצמיחה פנימית תועיל יותר לאינטרסים ארוכי הטווח של עמי ערב מהתפרצות חדשה של אלימות, אשר אם גם תבשיל הצלחה מקר-מית במזרח התיכון תביא תיכף ומיד לידי ניכוח חדש ומסוכן הרבה יותר בין מעצמות-העל.

ד

חקרי הלב מבית בדבר המדיניות והמעשים הסובייטיים בעולם השלישי נסתבכו על ידי צמיחתם והתפשטותם של סוגי קומוניזם שונים וסרטים, שכל אחד מהם יש לו גירסה משלו בנוגע למדיניות ה"נכונה" שיש לנקוט כלפי הארצות המתפתחות. מן הסוגים הללו הפשוט והישיר ביותר הוא של טיטו. לדעתו עתיד הקומוניזם בצורתו הלאומית לנצח בסופו של דבר בכל מקום; נצחון זה אפשר לעודדו על ידי דוגמה וסיוע של ידידות אך אין לכפותו על ידי כוח מבחוץ. מטבע הדברים רבה ההערכה לטיטו בעולם השלישי, שהרי הוא כהתגלמותו של משטר שעמד בהצלחה נגד שני שלטונות כבירים, הנאצים והסטאליניסטים. דוגמתו הראתה כי משטר חזק בארץ חלשה גם יכול לקבל סיוע נרחב מידי "האימפריאליזם", בשלבו המתקן או החוזר בתשובה, בלי להשתעבד לתכתיביו. כיון שטיטו ממליץ על הקומוניזם אך אינו עושה דבר לכפותו

ההוגה עלול להגיע למסקנה כי ההימור הפוליטי הגדול על מנהיג זה או אחר בעולם השלישי יש בו לא פחות סיכונים לגבי הסובייטים משיש בו לגבי המדיניות המערבית.

לבסוף ישנה התהייה, האם וכיצד כל המאמצים הסובייטיים הללו בעולם השלישי מצטרפים לכלל מדיניות. היכן זכתה המדיניות הסובייטית זכיה של ממש? ואולי רק הרחיבה את היקף התחייבויותיה בלי להגדיל את היתרונות הצפויים לה? הציפיה האופטימיסטית בתחילה לזכיות עצומות ומהירות נהפכה לתוחלת ממושכה הכרוכה בהתחייבויות הולכות וגדלות. התוצאות המדיניות של סיוע החוץ נמצאו ארוכת-טווח ואיטיות, מורכבות וקשות לתחזית. מכל מקום ההתחייבויות הכלכליות יש להן תגופתן שלהן, וההתחייבויות המדיניות והאסטרטגיות עמוסות סיכונים. הנסיון להפיק יתרון אסטרטגי מנאמנותה של קובה של קאסטרו הביא לידי הניכוח הגרעיני הראשון בהסטוריה, להשפלת קרנב של הסובייטים בעולם ובמידת מה להדחתו של כרוש-צ'וב. תחת למוטט את אחדותו ויציבותו של חצי העולם המערבי, נתון משטר קאסטרו כיום במועקה ומתקשה, אפילו בסיועו הניכר והמתמיד של ברית המועצות וארצות קומוניסטיות אחרות, לספק את צרכי עמו, והוא יודקק לתמיכה נרחבת מצד הסובייטים ואחרים לפחות עוד עשר שנים. בינתיים האסטרטגיה המדינית הסובייטית בארצות אחרות באמריקה הלאטינית באה במבוי-כה ומסתבכת על ידי יומרתו של קאסטרו להיות מנהיג ההתקוממות המהפכנית ברחבי היבשת.

מעין אותה האמרה של המחיר והסיכון אירע זה לה למדיניות הסובייטית בעולם הערבי. לא ברור אם המנהיגים הסובייטיים עודדו את ההתמודדות של יוני 1967 בין ישראל לבין שכנותיה הערביות, או אם פשוט סמכו ידם לאחר מעשה על החלטתו העצמאית של נאצר ללבות את הסכסוך העומם לכדי ניכוח צבאי. אמת, למרות התבוסה הערבית, שהיא גם תבוסה למדיניות הסובייטית, השיג הקרמל את מטרתו ארוכת הטווח להיעשות פטרון לנאציאליזם הערבי (ככל שניסה דה-

את העולם השלישי כוירה עיקרית לאתגר שלהם כלפי האימפריאליזם והרוויזיוניזם כאחת. בעוד האנדרלמוסיה של מאבק השלטון גוברת בתוך סין, ביחוד מאמצע שנת 1966, קוראים אנשי מאו בתוקפנות גוברת להפיה "מלהמות שחרור לאו-מי" בכל חלקי תבל. על ידי תביעת "מהפכה מת-מדת" בכל מקום הם גודרים עצמם מן המנהיגות הסובייטית הזהירה יותר, המרוסנת על ידי תביעת עת עמיה לשלום מחוץ ורווחה גדלה מבית, ועל ידי התוצאות המפחידות של כל ניכוח דו-קוטבי בלתי מרוסן.

יש בהתקפותיה הנפתלות של פקין על המנהיגות הסובייטית משהו מהיציבה המסוגנת של האופירה הסינית. מאו — או המשתמשים בשמו — אינו מבקש לקחת טריטוריה סובייטית אף אינו מצפה כי העם הסובייטי יישמע לקריאתו למגר את שליטיו. סין הקומוניסטית אינה יכולה לצפות שתהיה למעצמה גרעינית רבה עוד שנים רבות. בעוד אנשי מאו בפקין קוראים למאבק מזויין בתוך הודו, הרי המפלגה הקומוניסטית ההודית המתקראת פרו-סינית נצטרפה למתונים ולאנשי הימין בממשלות של קואליציה במדינות הודיות שונות.

ככובד-ראש גמור מתיימרים הקומוניסטים הסיניים להיאבק על ההגמוניה העתידה במהפיכה אלימה. סלע המחלוקת העיקרי בין מוסקבה ופקין הוא על המנהיגות במהפכות החברתיות העתידות בהכרח, לפי הבנתן של אלו את דברי הימים, להיות הגורם הקובע בשליש האחרון של המאה העשרים. מוסקבה תובעת לעצמה את כתר המנהיגות מכוח עצמתה הכלכלית והאסטרטגית הגוברת. בהפכה את דרכה המיוחדת של סין אל הקומוניזם לצדקה, תובעת פקין כי מוסקבה תסור הצדה ותתן לאנשי מאו לתפוס את השליטה על הכוחות המהפכניים באסיה, באפריקה ובאמריקה הלאטינית. שני המרכזים הקומוניסטיים מזלזלים בטרם-עת וללא תבונה בתחושה הגוברת של יעוד לאומי בארצות המתפתחות בעולם השלישי וכן בעצמה הרבה ובמשאבים הפוליטיים של אירופה המערבית, יאפאן ואמריקה הצפונית.

על אחרים, נקל היה לו להיות ידיד לנהרו ונאצר. ואולם השפעתו המיוחדת של טיטו ירדה בעשר השנים האחרונות. בעוד ברית המועצות, שכוחה ומשאביה גדולים הרבה יותר, מאמצת לה חלק גדול מהמתכון היגוסלאוי ביחסים עם ארצות העולם השלישי, נתמעטה חשיבותם של מופת טיטו ועצתו. יש משהו נוסטאלגי וגם נבוך בנסיגתו תיו האחרונים להמשיך את פגישותיו עם מנהיגי העולם השלישי, פגישות שבהן אין החלטות מת-קבלות. נטייתו הגוברת של טיטו להתיצב יותר ויותר לימין המדיניות הסובייטית היא בחלקה בבואה של חשיבותו המתמעטת בעיני הקרמל ובעיני מנהיגי העולם השלישי גם יחד. לאחר שאישר לעתים קרובות כל כך בחתימתו את יו-שר כוונותיה של המנהיגות הסובייטית, שוב אין טיטו דרוש להקלת יחסי הקרמל עם הארצות המתפתחות. עם זאת מדיניותו של טיטו כלפי העולם השלישי נפליט במובנים כמוסים ומהותיים אחדים מן המדיניות הסובייטית. ובמידה זו הריהו בגדר גירסה מיוחדת בקטלוג של שיטות-מדיניות קומוניסטיות.

מדיניות טיטו של המתנה להיסטוריה שהיא תבוא ותחולל מהפכה קומוניסטית בכל מדינה, הרי היא ביסודה שיטתן של המפלגות הקומוניסטיות במערב וגם זו של המפלגה הרומנית. אם הרעיון הקומוניסטי הוא גכון — ועל כרחם שיאמינו בזאת — הרי הוא יעלה ויבוא בעתו "אם ירצה מארכס". בינתים חשוב יותר להשיג את הסכמת העם וחיבתו על ידי הדגשת הבכורה של הדרך "הלאומית" וההדרגתית אל הקומוניזם. כדי להצדיק את האסטאטיגיה הזאת של "חזית עמ-מית", על המפלגות הקומוניסטיות המערביות להכחיש את האפשרות של שיעבוד הקומוניזם למרכז מכון ומנחה יחיד. כדי שיאמינו בכוח החלטתם העצמאית עליהם לתבוע אותה עצמאות גם לכוחות המדיניים המתהווים בעולם השלישי.

בניגוד לתפיסת ההדרגיות והמתנות של "הרוויזיוניסטים" ולבדגודים של הקו הסובייטי בין זהירות לבין התפרצויות פתע של יאבה אקטיביסטית, רואים אנשי מאו בפקין ובמקום אחר

ה

בעוד האומות התעשיניות המערביות מביטות בפליאה על התנודות של קוי המדיניות הסובי-טית והקומוניסטית באזורים דלי-פיתוח של העו-לם, נוטות הן עצמן לעתים קרובות מדי לתפוס עמדה של מסתכל בחיבוק-ידיים ולשכוח כי הן ושלטונן הם מטרת-המטרות של כל תקוות הקו-מוניסטים ופעולותיהם, יהיו מה שיהיו המריבות הקומוניסטיות בדבר הדרך הטובה ביותר "לק-בור" את ה"אימפריאליסטים". דומה שהארצות המתקדמות של אירופה המערבית ואמריקה הצ-פונית אומרות להפחית את מאמציהן לסייע ל-ארצות העולם השלישי בדרך הארוכה, האיטית והקשה למודרניזציה. אפשר שגם הן, כמו כרוש-צ'וב, מיהרו להתאכזב מן הכשלון בהשגת הת-קדמות דראמאטית בעשור האחרון. הממשלה הצרפתית שהיתה קודם תומכת נדיבה בשאיפות מושבותיה לשעבר אף היא מאיטה את תמיכתה בקצב מדיגיטציה ובריטניה מקצצת בתכניות הסיוע שלה. מדי שנה בשנה מטיל הקונגרס של ארצות הברית כבלים מחמירים על סיוע החוץ של אמ-ריקה. למרבה הצער אין קבוצת לחץ פוליטית ה-יכולה לדבר בשם מאות מיליוני האנשים שהגיעו לעצמאות לאומית והם מבקשים דרכים לשוות תוכן של ממש למעמד החדש שזכו בו.

אם נועדו העשורים הנותרים של המאה העש-רים לראות את האומות החדשות זוכות במקום בטוח במסכת המדיניות העולמית, הרי עמי המ-ערב במשאביהם הגדולים, המדיניים, הכלכליים והתרבותיים, לא יוכלו לשבת באפס-מעשה ולה-גיח את מלוא היוזמה למרכזי השלטון הקומוניס-טיים המתרוצצים. אדרבה, המבוכות והדאגות ה-אופפות את המרכזים המוגדלים של המדיניות הקומוניסטית צריך שיגבירו את מאמצי האומות המערביות לשמש מופת וסומך לעולם השלישי, ביתר תבונה וביתר יעילות מאשר בעשור הרא-שון של לימוד אשר היה לעתים בזבזני וגם מכאיב.

המנהיגים הסובייטיים נחרדים חרדת אמת על הפשיטות האפשריות של הקומוניזם הסיני לת-חומי דרום מזרח אסיה ומזרח אפריקה. אפשר שהם מיטיבים להבין מן המערב מה רב כוח-הנפץ בציפיה שנתעוררה על ידי יקיצת אומות חדשות רבות מתרדמתן הקולוניאלית ומה מעטה ההתקדמות שהן יכולות להשיג בעשר או עשרים השנים הבאות. התוהו-ובוהו יש לו כוח מושך לגבי קצרי הרוח ומהירי האכזבה שבעולם השלי-שי, וסיסמת באקונין "להרוס פירושו ליצור" קו-סמת להם אולי יותר מעצתו המחמירה של לנין "עלינו ללמוד לעבוד!".

המתכון של קאסטרו למהפכה אלימה בארצות אמריקה הלאטינית הופק תחילה כחילוף-גירסה של האסטרטגיה הסינית. עכשיו כבר יש לו תנו-פה משלו כאתגר הן לפקין והן למוסקבה. קיבתו של קאסטרו אפשר שייכת למוסקבה אך יאבותיו הפוליטיות הן שלו עצמו. הכינוס של ארגוני קאסטרו לסולידריות לאטינו-אמריקנית שנערך בהוואנה באוגוסט 1967, הראה שוב כי המעצמה הגדולה בעלת המאה היא לאו דוקא בעלת הדעה. ההתנגשות בין העדפת מוסקבה את הדרך המ-סודרת וההדרגתית ובין קריאתו של קאסטרו לפ-עולות נועזות מביאה יותר ויותר לידי הפחת מדינים וקרבות בין קבוצות קומוניסטיות יריבות בתוך אמריקה הלאטינית ושל סיכול מאמצי מוסקבה לעשות את המפלגות הקומוניסטיות של אמריקה הלאטינית לחברות מכובדות בקואליצ-יות של חזית עממית נגד ארצות הברית שיש להן סיכוי כלשהו לעלות לשלטון בעתיד לא רחוק מדי. אכן מעצבי המדיניות הסוביטית שה-חלו בשנת 1955 במדיניות אקטיביסטית חדשה כלפי העולם השלישי, ספק אם יכלו לשער שהם נקלעים למערבולת של יאבות לאומניות טיטו-איסטיות, מאואיסטיות וקאסטרואיסטיות. לעומת זרמים סוערים אלה נראית המדיניות המערבית לעתים מיושבת ונוחה לתחזית.